

Алла Василюк

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри початкової освіти,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
E-mail: allawasyluk@gmail.com

Після ратифікації Україною міжнародних договорів у сфері прав людини (Декларації ООН про права людини, Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та Конвенції ООН про права дитини), у нашій державі посилилася увага до проблем дітей із порушеннями психофізичного розвитку, а також забезпечення доступності та їхніх прав на якісну освіту.

На міжнародній конференції ООН з питань освіти, науки і культури «Інклюзивна освіта: шлях у майбутнє» (Женева, 2008) зазначалося, що запровадження інклюзії в освітній сфері є центральним питанням для забезпечення високоякісної освіти і створення інклюзивних суспільств. Тим самим інклюзія стала новою парадигмою не сегрегованої освіти, яка підкреслює суб'єктність учня (відповідно до ідей персоналістичної педагогіки), його права на самореалізацію та автономію в умовах потенціалу та ресурсів освітнього середовища.

Становленню і розвитку інклюзивної освіти в Україні сприяли відповідні законодавчі зміни. Зокрема, в таких державних документах, як Концепція розвитку інклюзивної освіти (2010), Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (2011), Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами (2013) наголошується, що інклюзію варто розглядати не лише в аспекті створення доступного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми проблемами (ООП), а також у можливості практичного ефективного навчання цієї категорії дітей.

У Концепції Нової української школи вказується, що для учнів з особливими потребами створюватимуться належні умови для спільного навчання з однолітками, запроваджуватимуться індивідуальні програми розвитку, зокрема корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід та необхідні засоби і дидактичні технології навчання [5, с. 29].

Вітчизняними науковцями розроблено теоретико-методологічні підходи щодо розвитку інклюзії в освіті. Вагомим науковим доробком слугують дослідження: філософії інклюзивної освіти та методології її моделювання (В. Кремінь, А. Колупаєва, Т. Сак, Н. Софій, Н. Семаго, М. Семенович та ін.); концептуальні підходи до інклюзивного навчання та його впровадження у вітчизняній освітній простір (В. Бондар, І. Гудим, Л. Даниленко, В. Засенко, Н. Коломінський, А. Колупаєва, І. Кузава, Ю. Найда, П. Придатченко, Ю. Рибачук, М. Сварник, Н. Слободянюк, О. Таранченко та ін.); формування професійних компетентностей вчителів та їх готовності до здійснення інклюзивного навчання (С. Альохіна, Ю. Бойчук, О. Бородіна, О. Гноєвська, О. Микитюк та ін.). Науковці звертають увагу на різні важливі аспекти інклюзивної освіти та професійної підготовки інклюзивного вчителя, які потребують поглибленого опрацювання.

Основою інклюзивної освіти та водночас умовою її успіху є кваліфікація, психолого-педагогічні та методичні компетентності вчителів, розуміння ними ідеї інклюзії та готовність до роботи в умовах інклюзивного навчання. Важливого значення набуває нова модель професійної компетентності вчителя, які охоплюють різні компоненти, зокрема: інформаційний (уміння здобувати, опрацьовувати та переробляти інформацію, а також використовувати інформаційно-комунікаційні технології; комунікативний (уміння бути зрозумілим і відвертим, налагоджувати роботу в команді, щоб досягти максимального

результату у вирішенні спільних навчальних завдань; продуктивний (уміння працювати задля отримання результату, приймати рішення, залучати до проведення освітнього процесу інших фахівців, зокрема психолога, дефектолога, сурдопедагога, тифлопедагога, логопеда та ін.); морально-психологічний (сформованість відповідних особистих якостей особистості, психологічну готовність до роботи та наявність ціннісних орієнтирів, що відповідають гуманістичному підходу до учнів і навчання; предметно-операційний (наявність глибоких професійних знань, навичок та вмінь, а також ефективних методик організації навчання в неоднорідному класі) тощо. Специфіка соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзивного навчання вимагає підвищення компетентності вчителів з питань розробки індивідуальної програми розвитку, організації навчання й супроводу, надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з різними нозологіями, вибір і використання ефективних педагогічних технологій, оцінювання не тільки навчальних досягнень, а й розвитку учнів з ООП, ефективності роботи команди психолого-педагогічного супроводу дитини, а також створення безпечного освітнього простору (із запровадженням антибулінгових програм). Комплекс вище окреслених знань і вмінь, які є необхідними для виконання професійних функцій учителів в умовах інклюзивного навчання, науковці окреслюють поняттям «інклюзивна компетентність».

Ю. Бойчук, О. Бородіна та О. Микитюк розглядають інклюзивну компетентність як інтегроване особистісне утворення на засадах інклюзивних знань, а також спеціальних інклюзивних умінь і навичок, професійних і особистісно значущих якостей, оволодіння корекційно-розвивальними технологіями, що зумовлюють готовність вчителя до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання [1, с. 51].

Інклюзивна компетентність вчителя може виявлятися лише в єдності з цінностями особистості, а також з її інтересами та мотивацією до інклюзивної діяльності. У свою чергу, інклюзивна діяльність учителя передбачає диференційоване викладання, яке дає змогу враховувати відмінності між учнями та забезпечувати оптимальний і результативний навчальний досвід для кожного з них. Диференційоване викладання означає:

- прийняття вчителем різноманітності учнівського колективу (різні рівні базових і поточних знань, підготовленість учнів, їхні навчальні інтереси, індивідуальні стилі навчання та ін.);
- навички вчителя щодо організації процесу навчання учнів з різними навчальними можливостями в умовах одного класу;
- прагнення просувати учнів на більш високий рівень, забезпечуючи їм необхідну підтримку й допомогу.

Головним завданням учителя стає така побудова уроку, на якому всі учні класу можуть і будуть ефективно працювати. При цьому вчитель виступає в ролі наставника або коуча, який передає учням певну частку відповідальності за своє власне навчання.

Визначення змісту інклюзивної компетентності пов'язано із виконанням вчителем різних функцій, серед яких:

- конструктивно-комунікативна (планування, організація і проведення соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзивного навчання шляхом постановки адекватних цілей освітнього процесу, урахування різних навчальних потреб учнів, варіювання форм, методів і засобів навчання, здатність створювати конструктивні відносини з усіма учасниками освітнього процесу задля ефективного здійснення інклюзивного навчання);
- навчально-виховна (надання освітніх послуг учням інклюзивного класу, створення навчально-виховних ситуацій оптимізму і впевненості у своїх силах. Це сприяє розвитку дітей з ООП та покращення їхнього психоемоційного стану, забезпечує соціально-педагогічний супровід, сприяє соціальній адаптації учнів з ООП);
- аналітико-корегувальна (оволодіння знаннями, уміннями і навичками, необхідними для виконання інклюзивної діяльності, здатність до оцінки ситуації і прийняття рішень,

планування й аналізу праці та її результатів; виявлення рівню розвитку учнівського колективу, навченості й вихованості окремих учнів, здатність корегувати хід педагогічного процесу на будь-якому його етапі, враховуючи результати діагностики) [1, с. 70].

У цілому, інклюзивна компетентність є інтегрованим феноменом, яке поєднує в собі мотиваційно-ціннісний, когнітивно-операційний та рефлексивно-оцінний компоненти, що забезпечують як продуктивну інклюзивну діяльність, так і творчу самореалізацію вчителя.

Сформованість інклюзивної компетентності педагога здійснюється за певними критеріями, серед яких:

- особистісний (інтерес до соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзивного навчання; мотивація досягнення успіху в інклюзивній діяльності; сформованість професійних і особистісно значущих якостей особистості: гуманність, толерантність, альтруїзм, відповідальність, любов до дітей, педагогічна інтуїція, доброзичливість, комунікабельність, емпатія, такт, спостережливість, педагогічний оптимізм, витримка та ін.);

- змістовий (оволодіння загальнонауковими, загальнокультурними, психолого-педагогічними та інклюзивними знаннями; сформованість комплексу діагностичних, прогностичних, конструктивно-проектувальних, організаційних, комунікативних, корективних, дослідницько-творчих умінь, а також важливе вміння по створенню інклюзивного освітнього середовища);

- аналітико-оцінний (вміння аналізувати та оцінювати власну соціально-педагогічну діяльність, корегувати свої недоліки; здатність до саморегуляції, професійного самовдосконалення та саморозвитку).

Таким чином, нова місія вчителя в умовах інклюзивної освіти вимагає від нього високого рівня підготовленості, зокрема, не лише володіння відповідними психолого-педагогічними знаннями, але й здатності застосовувати їх у нестандартних ситуаціях інклюзивного навчання. У цілому, сформованість у вчителя інклюзивної компетентності дозволить йому ефективно здійснювати професійну діяльність в умовах спільного навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами та їх нормативними однолітками.

Список використаних джерел:

1. Бойчук Ю. Д., Бородіна О. С., Микитюк О. М. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я : монографія. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2015. 117 с.
2. Василюк А. Інклюзія як простір для розвитку чи ризик маргіналізації учня? *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами* : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 10–11 грудня 2020 р. Вінниця, 2020. Вип. 3. С. 138–141.
3. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : Видавнича група «А.С.К.», 2012. 124 с.
4. Концепція розвитку інклюзивної освіти : Наказ М-ва освіти і науки України від 1 жовт. 2010 р. № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення: 15.09.2022).
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / за заг. ред. М. Грищенка. 2016. 40 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/0BzKkv8gxSZUkMzZMbWtPYU9IWXM/view/> (дата звернення: 15.09.2022).
6. Мицишин І., Микитюк І. Особливості професійної компетентності вчителя інклюзивного класу початкової школи. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2019. Вип. 34. С. 171–178.